

Miesopettajat ja naisistuvan ammattikunnan kertomukset

Janne Sääntti

Kujala, Jukka. 2008. Miesopettaja itsenäisyyden ajan Suomessa elokuvan ja omaelämäkerran mukaan. Oulun yliopisto. Universitatis Ouluensis E 97. 295 s.

Kujala on väitöskirjassaan *Miesopettaja itsenäisyyden ajan Suomessa elokuvan ja omaelämäkerran mukaan* sijoittanut kaksi otsikon tarinatyyppeä valmistumisaikinsa sosiaaliseen, taloudelliseen ja yhteiskunnalliseen kontekstiin kattaen käytännössä koko 1900-luvun maamme itsenäistymisestä alkaen. Kujalan mukaan hänen rajamaansa aikakauden taustalta löytyy suomalaisen kasvatushistorian käännteitä. Ensimmäinen aikakausi sisältää itsenäisyyden ajan toiseen maailmansotaan asti. Toinen kausi muodostuu sotien jälkeisestä ajasta ja kolmas taas peruskoulukaudesta. Näistä viimeisin aikakausi on kuitenkin ainoa varsinainen kasvatushistoriallinen käänne. Ihmiset eivät heränneet yhtenä aamuna huomatakseen elävnsä keskiaikaa tai uutta aikaa, ja niinpä Kujalan jakokin on jäykähkö ja aineiston analyysin kannalta ongelmallinen. Tuotakoon kuitenkin jälleen julki se tosiasia, että Kujalan tarkasteleman ajanjakson aikana (mies)opettajuus on muuttunut hyvin rajusti. Tämä seikkahan on tullut todetuksi monissa kotimaisissa ja kansainvälisissä tutkimuksissa.

Kujala pohtii kahden aineistoryhmänsä lähdearvoa painokkaasti. Tämähän kuuluu jokaisen omaelämäkertatutkijan tutkimusstrategiaan, jotta vakavasti tieteeseen suhtautuvat piirit tulisivat vakuutetuiksi etenkin kun aineistona ovat elämäkertojen ohella elokuvat. Kujala pohtii kriittisesti, mitä omaelämäkerrat ja elokuvat oikeasti kertovat miesopettajasta. Edellisessä koulutetut ja hyvin toimeentulevat ihmiset pyrkivät pitämään yllä onnellisuusmuuria. Elokuvat taas näyttäisivät käsittelevän – ainakin Kujalan valitsemissä elokuvien perusteella – käsikirjoittajien ja ohjaajien kouluaikaisia traumoja.

Heti työn alussa käy selville, että Kujala ei juuri vaivaudu erottelemaan eri miesopettajaryhmiä ominaispiirteineen vaan puhuu miesopettajista kovin yleisellä tasolla. Itsenäisyyden alussa yksityisen oppikoulun opettaja poikkesi maalaiskansakouluopettajasta siinä määrin, että termillä kollega tuskin olisi voinut selittää noiden kahden periaatteessa saman ammatin harjoittajan välistä suhdetta. Niinpä Kujala viittaa käsitteillä malliopettaja ja kansankynttilä varsin laajaan opettajaryhmään. Perinteisesti kansankynttilä on kuitenkin tarkoittanut kansanopettajaa, jolla on ollut aivan erityisiä malliopettajan velvoitteita. Toki esimerkiksi oppikoulun opettajistolla on ollut omat edustukselliset velvoitteensa.

Tutkimuksen aineistona olevissa omaelämäkertoissa eri aikakausien miesopettajat pohivat julkisen ja yksityisen rajaa, mikä pohdituttaa tämänkin päivän mies- ja naisopettajaa. Miehellä on Kujalan mukaan opettajan roolin toteuttamisen lisäksi vielä erityinen tarve täyttää miehelle asetetut vaatimukset. Tämä tulee esille mainiosti Jalmarin kertomuksessa, joka halusi olla oikea tukkilainen. Hän osasi kyllä tukkimiesten karskit jutut, mutta myöhemmin kansankynttilänä ei tietenkään voinut niitä toistaa. Kujalan toisessa kertomuksessa Juhan kautta esitetään uudenlaista peruskoulun opettajaa, joka ui sopivasti vastavirrassa ja on silti halukas muuttamaan peruskoulua tärkeäksi katsomaansa suuntaan. Omaelämäkerrallinen osuus jää mielestäni selkeästi elokuva-aineiston varjoon ja vieläpä paljon enemmän kuin eri aineistotyypeille osoitettujen sivumäärien antaisi olettaa.

Elokuvien miesopettajissa on havaittavissa virkamiehiin kohdistettu kaunaisuus tai viha, johon me suomalaiset olemme alamaisina ja metsäläisinä perinteisesti syyllistyneet. Opettaja antoi perinteisesti kasvot valtion virkakoneistolle monissa tämän maan kylissä. Niinpä elokuvissa on mielellään nähty näitä didaktisia diktaattoreita itse toimessa tai sitten teke-

mässä niitä erehdyksiä, jotka ovat tyypillisiä tavallisille kuolevaisille. Elokuvien aiheina ovat olleet muun muassa miesopettajien suhde alempaan yhteiskuntaluokkaan kuuluvaan naiseen tai kaksinaismoralistinen suhde vastakkaiseen sukupuoleen niin työssä kuin vapaa-ajalla. Miesopettajat ovat siis tehneet valkokankaalla oppilaidensa ja kollegoidensa elämän lisäksi oman elonsa mahdottomaksi. Elokuvien naisopettajat ovat lähinnä joutuneet miesopettajien intohimojen kohteiksi.

Vähitellen Kujalan tarinan edetessä ankara ja kurittava elokuvan opettaja muuttuu ymmärtäväksi ja oppilaasta välittäväksi toimijaksi, jollaista edustaa Markku Suomisen ohjaaman *Täältä tullaan elämä* -elokuvan tarkkisopettaja. Tällainen moderni opettaja, joka osoitetaan todeksi oikein tutkimukseen viitaten, ymmärtää oppilaitaan ja hyväksyy heidät peruskoulun virallisen käsikirjoituksen mukaisesti. *Täältä tullaan elämä* -elokuvan ja omaelämäkerran laatijan Juhan avulla Kujala marssittaa esiin uuden uljaan peruskoulun opettajan. Siinä missä aikaisempien vuosikymmenten miesopettaja pohti omaa asemaansa mallikansalaisena, työajan ja viranhoidon vuorottelua tai toteutti yksisilmäisen kurittajan rooliaan, on moderni miesopettaja vihdoinkin alkanut pohtia pedagogista suhdettaan oppilaisiinsa. Se ei voi enää rakentua ruumiilliselle kuritukselle, joka ei ole ollut sallittua eikä sosiaalisesti hyväksyttyä vuosikymmeniin. Juuri tämän virallisen peruskouluelokuvan kohdalla Kujalan analyysi on tiheää ja oivaltavaa hänen osoittaessaan, kuinka miesopettajan vallankäyttö on muuttunut vähitellen pehmeämmäksi ja suostuttelevammaksi.

Kujala on selviteltyt varsin vähän ohjaajien ja käsikirjoittajien taustoja, suhdetta kouluun tai opettajiin. *Pojat* -elokuvan yhteydessä Kujala sentään esittelee ohjaaja-käsikirjoittaja Mikko Niskasen ja alkuperäisen romaanin kirjoittajan ja elokuvan käsikirjoittajan Paa-vo Rintalan koulukytkentöjä. Kujala toteaa yleisellä tasolla, että suomalaisen elokuvan ohjaajakunnalla on varsin negatiivinen käsitys miesopettajista, mikä on siis havaittavissa tutkimukseen valituissa elokuvissa. Ohjaajat ovat saaneet olla kansan herravihan pääterapeutteina. Ainakin näiden historiallisten elokuvien perusteella opettajakunnan on syytä olla huolissaan median välittämästä ammattikuvasta.

Kujalan työn suuri ongelma on, että se on kokonaisuutena jotenkin keskeneräisen oloinen. Teoreettista osuutta kahlatessa lukija joutuu tuon tuosta pysähtymään. Valitettavasti syynä ei ole Kujalan tekstin herättämät ajatukset, vaan tekstin epätäsmällisyys. Kirjoittaja näyttäisi kuljettavan tekstiään lukemansa tutkimuskirjallisuuden ehdoilla, mikä on tehnyt luettavuudesta ongelmallisen. Sen sijaan kun päästään varsinaiseen aineiston esittelyyn, Kujala on luottanut omaan ilmaisuunsa. Teksti on tässä osassa lukijaystävällistä, ja se jopa imee mukaansa. Ovathan otteet omaelämäkertoista ja huolelliset kuvaukset elokuvien opettajistosta mielenkiintoisempaa luettavaa kuin esimerkiksi pilkuntarkasti litteroidut haastattelupätkät, joista ei aina tahdo ajatus käydä selväksi kirjallisen ilmiön epäselvyyden vuoksi.

Kujala ei vaivaudu selittämään riittävän huolellisesti aineistoonsa tai ylipäätään tutkimuskohteeseensa liittyviä rajauksia ja valintoja, tai sitten perustelut ovat kovin omituisia. Tutkija kertoo vältäneensä ääriaineistoja ja tähänneensä kertomusten neutraaliin sisältöön sekä halunneensa pitää yllä velvoitetta julkaista uutta tutkimustietoa. Niinpä hän ei ole halunnut tuottaa jälleen kerran yhtä suurta kertomusta suomalaisen miehen kurjuudesta. Kujala toteaa, että ”suomalaiselle miehelle osoitettu omaelämäkertakeruu tulisikin ilmeisemmin ohjeistaa paremmin onnistumisiin kohdistuvaksi synkkyysvirityksen hälventämiseksi”. Eihän tästä kirjallisesta kastroitiosta enää puutu kuin että elämäkertatutkija antaa kynän tutkittavalle ja alkaa sanella, minkälainen on oikea miehen elämä. Tai kertomus elämästä. Ristiriitaisesti tämä äärimyönteinen linja ei kuitenkaan näyttäytyä tutkimuksen elokuvissa, joissa miesopettajan elämä on usein juuri synkkää ja mahdotonta. Lisäksi Kujala marssittaa

esiin kyläkoulunopettaja Emil Kulpakon, joka kävi läheisessä kaupungissa juopottelemassa ja jolla oli kaikkien kyläläisten tietämä avioton lapsi. Kysyntää tällaiselle opettajakiiltokuvaa haalistavalle materiaalille on epäilemättä vieläkin. Onneksi Kujala ei ole lähtenyt varsinaiselle populistiselle paljastuslinjalle aikeenaan osoittaa, minkälaisia ne miesopettajat oikeasti ovat ja mitä vapaa-aikanaan tekevät.

Tuoreiden elokuvien kohdalla Kujalan kronologisen jaottelun ongelmallisuus nousee jälleen esiin. Viimeinen varsinainen ajallinen vaihe on nimetty *Miesopettaja peruskoulussa* ja se sisältää Suomisen ohjaustyön lisäksi sellaisia elokuvanäytteitä kuin Rauni Mollbergin *Siunattu hulluus* ja Matti Ijäksen *Sokkotanssi*. Sulevi Peltolan näyttelemä opettaja Sokkotanssissa ei ole varmasti peruskoulun opettaja, eikä Veijo Pasasen ikimuistoinen yläkansakoulunopettaja Wilhelm Horsma jo nimensä perusteella voinut opettaa yhtenäiskoulussa kuten Kujala erheellisesti väittää. Ja Markku Pölönen lienee lähettänyt elokuvallaan *Emmauksen tiellä* suorat terveiset nimenomaan kansakouluopettajalleen. Nämä ovat kyllä anteeksiantamattomia virheitä työssä, joka keskittyy eri ajallisten vaiheiden (kerronnan ajankohta ja kerronnan kohteen ajankohta) väliseen vaihdantaan.

Miesopettajien rooli on vähitellen kutistunut koulukasvatuksessa, vaikka lähivuosina lama ajaneekin muutaman porsaan takaisin pedagogiseen kotiinsa. Kujala on lähtenyt väitöskirjassaan tutkimaan tätä erityisryhmää. Työtä lukiessa tulin aika usein pohtineeksi, mihin tutkija oikein teoksellaan tähtää. Kujala viittaa keskittyvänsä erityisesti mieheen ja lupauksensa mukaisesti esittelee myös naista silloin kun on katsonut sen tarpeelliseksi. Tutkija ei tunnustaudu miesliikkeen tai edes kriittisen miestutkimuksen linjalle, vaan hän nyt on vain sattunut valitsemaan miehet tutkimuskohteekseen. Jälkimmäisen ryhmän tulilinjalle hän voi silti joutua. Vaikka Kujala alussa toteaa tutkimuksensa olevan vapaa mahdollisista sukupuolisista piilojännitteistä, toteaa hän viimeisillä sivuilla koulusta puuttuvan miehen olevan ”yksi syy kasvaneisiin työrauhaongelmiin ja kasvaneeseen erityisopetustarpeeseen”. Tutkija jatkaa toteamalla, että ”lisääntyvä väkivalta ja koulujen pelon ilmapiiri edellyttävät etenevässä määrin fyysisiä rajoja, joita mies voi tarjota naisopettajaa paremmin.” Tässä kommentoinnissa ei ole kyllä kyse enää mistään piilojännitteestä. Moni haluaisi epäilemättä uskoa Kujalan ajatuksiin, mutta tietääkseni tutkimuksellista näyttöä ei näille väitteille ole. Näinä päivinä kasvatustieteessä keskustellaan siitä, tulisiko tieteen ottaa kantaa eikä vain tuoda asioita julki. Kujala on selvästi tuonut esiin oman kantansa. Silti teoksen lukija pohtii väistämättä, mihin tuo väite oikein perustuu. Ei ainakaan Kujalan omaan aineistoon.

FT Janne Sääntti toimii yliopistonlehtorina Helsingin yliopiston soveltavan kasvatustieteen laitoksella.